

УДК 81-13 : 930.25=512.1.03=161.2

АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМА МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ферхад Туранли

*Національний університет “Києво-Могилянська академія”,
кафедра загального і слов'янського мовознавства
факультету гуманітарних наук, Центр сходознавства,
вул. Г. Сковороди, 2, корпус 3, кімната 201, Київ, Україна, 04070,
тел. (044) 425 60 75, e-mail: turanly@yahoo.com*

Розглянуто необхідність розроблення відповідної методології з метою ретельного опрацювання архівних документів, зокрема османсько-тюркською мовою. Адекватний переклад документів на українську мову та їх тлумачення є важливим свідченням об'єктивного висвітлення історії українсько-турецьких взаємин козацької доби.

Ключові слова: архівні документи, османсько-тюркська мова, арабське письмо, методологія, концепція українського сходознавства.

У вивченні подій минулого архівні документи є важливим джерелом для об'єктивного висвітлення історії та встановлення зв'язку між минулим, теперішнім та майбутнім. В турецьких архівах, зокрема Османському державному архіві в Стамбулі зберігається чимало документів, які містять важливу інформацію з історії України.

За даними книги-довідника названого архіву [5], що вважається одним із найбагатших у світі, а також праць турецького історика та архівіста професора *Юсуфа Галачоглу*, кількість документів, які охоплюють історію Туреччини османської доби (1299–1923 роки), в цьому архіві налічується приблизно сто мільйонів документів, а також 350 тисяч реєстрових книг (*Defterler*), які є національною культурною спадщиною.

Український тюрколог Григорій Халимоненко у своїй монографії “Істрія турецької літератури” зазначив: інформація про те, що “...давні тюрки мали свою писемність, спорадично з'являлася як у документах самих тюрків, так і в джерелах інших народів” [3, с. 25].

Розвиток тюркської традиції написання текстів-документів з використанням різного письма та мов тривала вже з часу виникнення та розбудови Османської держави. Ці безцінні документи зберігалися в скарбницях разом із найкоштовнішими речами.

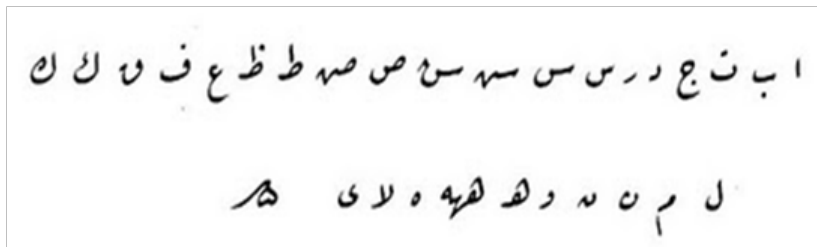
У названій книзі-довіднику йдеться про те, що з 1921 року по 2008 рік послугами зазначеного архіву користувалися 15 529 дослідників-тюрків та 4 882 учених із 76 країн світу. Найчастіше інформацією користувалися дослідники із США (580 осіб), Японії (167 осіб), України (від часу відродження незалежності) 14 осіб, з Нової Зеландії (1 особа) та ін.

Основні документи, котрі стосуються історії України, починаються добою прийняття Кримським ханством османського протекторату в 1475 році, аж до часу укладення Ясського мирного договору 1792 року, як результат завершення війни (1787–1791 років) між Російською та Османською імперіями.

Зазначимо, що ці документи, написані османсько-тюркською мовою з використанням арабської графіки, зберігаються у різноманітних фондах названого архіву: “*Hatt-ı Hümayun*” (документи, що виходили із султанської канцелярії), “*Eyâlet-i Mümtaze*” (документи з провінцій з певною автономією), “*Düvel-i Ecnebiyye*” (документи дипломатичного змісту), “*Kırım Hanlığı Kalemî*” (документи з канцелярії Кримського каганату), “*Hotin hazinesi*” (документи, що стосуються Хотина), “*Kamenice Hazine*” (документи, що стосуються Кам’яця), “*Kefe Mukataası*” (документи фінансово-розрахункового характеру з Кафи), “*Azak Hazinesi*” (документи, що стосуються Азова) та інші.

Для правильного читання, визначення та озвучення голосних фонем у арабській мові неабияке значення мають оголоси (حركة – *ğarake*) – система діакритичних знаків (пишуться над чи під буквами), наприклад: *medde* (ا – буква *elif* з меддею, *fetge* (م – буква *mim* з фатге), *kesre* (ت – буква *te* з кесре), *shedde* (ل – буква *lem* з шедде), *damma* (ق – буква *kaf* з дамма, *gemze* (ا – буква *elif* з гамзе), *syukun* (ب – буква *be* з суюном), *tenvin* (غ – буква *gayn* з тенвіном) та ін.

Варто підкреслити, що на відміну від арабської тюркська мова не потребує використання подібних знаків. Хоча в османсько-тюркській мові вживається чимало арабських слів, з метою полегшення написання і читання текстів використовувалися прості форми арабської графіки, наприклад “*Rik’a*”, яка була розповсюдженою формою повсякденного листування. Нижче подаємо зразки цього стилю з османського рукопису:

Абетка османсько-тюркської мови складається з 31 літери, які пишуться справа наліво арабською графікою:

ا (آ) ب پ ت ث ج چ ح خ د ذ ر ز ژ س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ك ل م ن و ه ی

Назви: *elif, be, pe, te, se, cim, çim, ha, hı, dal, zel, re, ze, je, sin, şin (şın), sat, dat, tı, zı, ayn, gayın, fe, kaf, kef, lâm, mim, nun, vav, he, ye.*

Доповнення різними літерами та діакритичними знаками арабської абетки тюрки робили задля правильного написання рідною мовою.

Абетка сучасної тюркської мови Туреччини має латинську основу і складається з 29 літер:

Aa (a), Bb (be), Cc (ce), Çç (çe), Dd (de), Ee (e), Ff (fe), Gg (ge), Ğğ (м'яке ge), Hh (he), İi (i), Iı (ı), Jj (je), Kk (ke), Ll (le), Mm (me), Nn (ne), Oo (o), Öö (ö), Pp (pe), Rr (re), Ss (se), Şş (şe), Tt (te), Uu (u), Üü (ü), Vv (ve), Yy (ye), Zz (ze) [2].

Доцільно підкреслити, що відсутність зазначених діакритичних знаків сьогодні ускладнює читання подібних текстів. Отож, для правильного читання та адекватного перекладу згаданих архівних документів дослідник має володіти на достатньому рівні класичними мовами мусульманського Сходу (арабською, перською, османською), а також сучасною турецькою. Окрім того, дуже бажано мати необхідні знання уйгурської, чагатайської, кримськотатарської мов, що є підґрунтям для знання середньовічної писемної мови *тюркі*. Звичайно ж, передусім потрібно бути фахівцем з палеографії¹.

Подолання лінгвістичного бар'єру є важливим засобом для виявлення і класифікації джерельних матеріалів, зокрема архівних документів, а також адекватного перекладу текстів та їх об'єктивної інтерпретації [1].

Відомий турецький історик *Льбер Ортайли* зазначив: "Однією з умов розвитку історіографії є спостереження за світовою історією, а також іншими народами та культурами" [4, с. 203]. Суголосно з ним висловив свою думку і *Зекі Веліді Тоган* про те, що сенсом історичної науки є дослідження "діяльності людини, її життя" [6, с. 16, 18].

Як взірцевий підхід до осягнення особливостей тюркської історіографії є спадщина *Омеяна Пріцака*, *Ярослава Дашкевича*, *Галіла Іналджика* та інших учених, які заклали основи відповідної методології дослідження українсько-турецьких взаємин, формування концепції державотворення, а також і розвитку українського сходознавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Туранли Ф.* Методологічні проблеми дослідження османської історії / Ф. Туранли // Матеріали міжнародної наукової конференції «Спадщина Омеяна Пріцака і сучасні гуманітарні науки» (28–30 травня 2008 р.). Національний університет «Києво-Могилянська академія». – К. : «Видавництво Арагта», 2009. – С. 269–281.
2. *Туранли Ф.* Османсько-тюркська палеографія у контексті розвитку писемності / Ф. Туранли // Магістеріум (НаУКМА). Мовознавчі студії, 2009. – № 37. – С. 90–92.
3. *Халимоненко Г. І.* Історія турецької літератури : *Türk Edebiyatı Tarihi* / Г. І. Халимоненко. – К., 2009. – 544 с.
4. *Мappa Mundi.* Збірник наукових праць на пошану Ярослава Дашкевича з нагоди його 70-річчя. *Studia in honorem Jaroslavi Daškevyč septuagenario dedicata.* Видавництво М. П. Коць. – Львів ; К. ; Нью-Йорк, 1996. – 991 с.
5. *Sarıнай Y.* Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi / Başbakanlık Basımevi. Üçüncü Baskı. İstanbul, 2010. – 597 с.
6. *Togan Zeki Velidi A.* Tarihte Usul. 4-üncü Baskı / Togan Zeki Velidi A. – İstanbul, 1985. Enderun Yayınları. – 350 s.

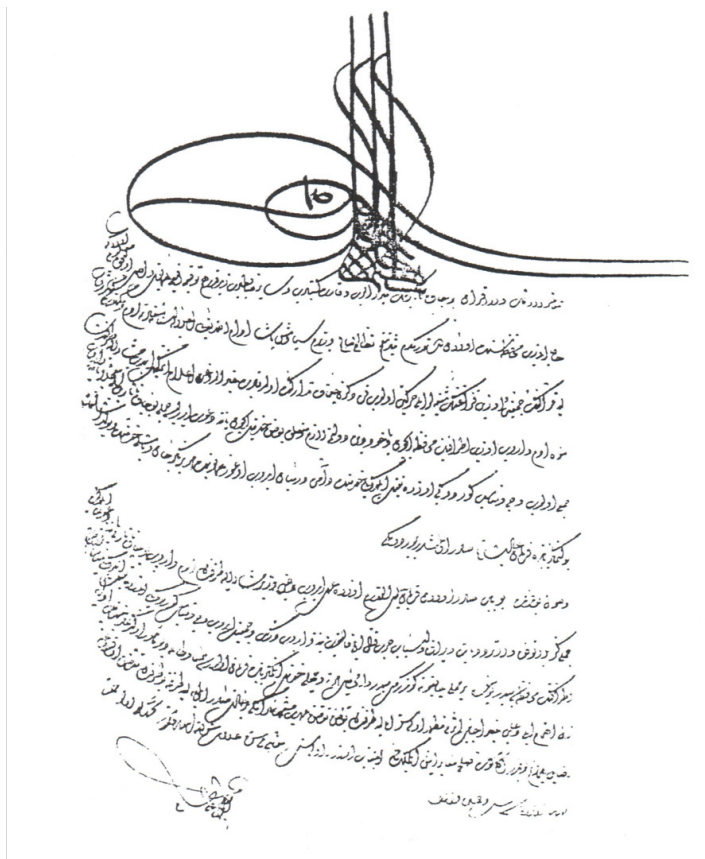
До статті додано архівні документи османською, латиною, а також староукраїнською мовами:

- 1) *Ферман* турецького султана Ібрагіма очільнику Буджацьких татар. Нижче подаємо повний текст цього документа в українському перекладі з факсиміле оригіналу

¹ До статті додано зразки османських архівних документів з транслітерацією, точним перекладом змісту текстів на українську мову з тлумаченням (Додаток 1, 2, 3).

- тексту і транслітерацію латиницею. Написано у стилі «Dîvân-î» (документи султанської канцелярії) тогочасної турецької палеографії арабськими літерами 1647 року, складається з дванадцяти рядків і зберігається в архіві музею Топкапи у Стамбулі. Див.: TSMA-Torcarı Saraı Müzesi Arşivi (Архів Музею Палацу Топкапи), No: E. 610/17; *Aktan Ali. Osmanlı paleografyası ve siyasi yazışmalar.* – İstanbul, 1995. Osmanlılar İlim ve İrfan Vakfı Yayınları. – S. 178–179 (*Актан Алі. Османська палеографія та політичне листування.* – Стамбул, 1995. Видавництво Османської добродійної організації науки та культури. – С.178–179.). Також див. : примітка 5 цієї статті. *Додаток 1, 2, 3.*
- 2) Лист австрійського імператора Леопольда I до польського короля Яна III з привітанням з нагоди перемоги над турками і татарами. Оригінал. 1 листопада 1694 року (ЦДІАУ у місті Львові. – Ф. 132. – Оп. 1. – Спр. 126). *Додаток 4.*
- 3) Лист Богдана Хмельницького з табору під Львовом до Магістрату з повідомленням про захоплення міста Кракова військами шведського короля, про союз Запорозького війська з Росією та Швецією «Моїм Ласкавим Панам Магістратовим і всім громадянам міста Львова віддати належить» (ЦДІАУ у місті Львові. – Ф. 132. – Оп. 1. – Спр. 12). *Додаток 5.*
- 4) Лист Басараби Матвія до Кемені Івана про розташованість війська Богдана Хмельницького і татарських військ. Переклад українською мовою, фрагмент (27 липня 1652 року). *Tergovista, 27 липня 1652 року «Матвія Басараба до Івана Кеменя».* З оригіналом згідно з (ЦДІАУ у місті Львові. – Ф. 132. – Оп. 1. – Спр. 256. – Арк.1–2). *Додаток 6.*

Додаток 1

Додаток 2

**Leh kralının ve Özü Kazağı'nın
Karadeniz'e çıkmaya hazırlandıklarını, Siyavuş Paşa'nın haber vermesi üzerine, yardıma
çağırıldıkları takdirde, sefere adam göndermeleri için, Bucak Tatarları ümerasına,
Sultan İbrahim tarafından gönderilen ferman
(H. 1056 – M. 1647).**

(Tuğra):

Şah İbrahim bin Ahmed Han el-muzaffer dâima

1. Mefâhirü'l-emâsili ve'l-akrân, Bucak Tatarı'nın mirzaları ve kart kişileri ve sâyir zabıtları - zîde kadrühüm – tevkî-i refî-i hümâyûn vâsil olıcak malûm ola ki:
2. Hâlâ, Özi muhafazasında olan, düstûr-i mükerrem, müşîr-i mü-fahham, nizâmü'l-âlem, vezîrim Siyavuş Paşa – edâme'llâhü teâlâ iclâlehü – Âsitâne-i Saadetime âdem ve mektûb gönderüb
3. Leh kralının cem'iyyeti ve Özi Kazağı'nın şaykalar ile hareketi olup, Karadeniz'e çıkmak tedârükünde oldukların haber alduğun ilâm etmeğin, imdi müşârün-ileyh tarafından
4. sefere âdem varub, Özi etrafını muhafaza için, veyâhud dîn ve devletime lâzım ve müteallik, bâzı hizmet için, yanına davet eder ise, cümle Bucak Tatarı ile, muaccelen yanına varub
5. cem olup, vech u münâsib gördüğü üzere, tâyin eylediği hid-metde dâmen-i der-miyân edüb, uğur-î hümâyûnumda, her biriniz can ve başla hizmet ve yoldaşlıkda
6. bulunmanız babında fermân-i âlî-şânım sâdir olmuşdur. Buyurdum ki:
7. vusul buldukda, bu bâbda sâdir olan fermân-i celilü'l-kadrim üzere amel edüb, dahî vezîr-i müşârün-ileyh tarafından âdem varub Bucak Tatarını yanına davet eyledikde
8. cümleiniz, bilâ-tevakkuf ve lâ-tereddüd yat ve yarak ve esbâb-ı harb-i kıtal ile kalkub yanına varub, demek ve cem'iyyet edüb, vech ü münâsib gördüğü üzere tâyin eylediği hizmet, Özi
9. etrafının muhafazası mıdır? Yohsa bir mahalle çapguna göndermek midir? Ve'l-hâsil, her ne veçhile hizmet eylemeniz babında ferman olursa, sem'an ve tâaten deydü me'mûr olduğunuz hizmeti edaya
10. bezl-i ihtimam ile, duâ-yı hayr-i icâbet-eserime mazhar olasız. Amma, Leh tarafında bâzı nakd-i ahdi müş'ir, mâ-dâm ki, bir halet sâdir olmaya, Leh tarafına bu tarafdan taarruz olduğuna
11. rızâ-yi hümâyûnum yokdur. Ana göre, sulha muğayir iş eylemekden ictinâb üzere olasız. Şöyle bilesin. Alâmet-i şerife îtimâd kılasız. Tahîren fi evâhiri
12. cümâze'l-ûla, sene sitte ve hamsîn ve elf.

Be-makâm-ı
Kostantmiyye
el-Mahrûse

Додаток 3

УКАЗ

Султана Ібрагіма¹, володаря Османської держави, головнокомандувачу Буджацьких² татар: про готовність надати допомогу та вирушити в похід зі своїм військом. У зв'язку з

¹Роки правління: 1640–1648.

²Буджак (тур. Bucak) – південна територія Бесарабії, яка охоплювала такі регіони: Ізмаїл (Ismail), Когул (Kohul), Акерман (Akkirman) та Бендер (Bender). Територія Буджаку наприкінці XV ст. відокремилася від Молдови (турецькою Bogdan) й опинилася під владою турків. Населення історичного Буджаку, за статистикою 1938 року, складалося з 528 тис. румунів, 285 тис. росіян та українців, 178 тис. болгар, 106 тис. гагаузів, 80 тис. німців та незначної кількості кримських татар. Про це докладно див.: *Sertoğlu M. Osmanlı Tarih Lûğati* (Словник османської історії). – İstanbul (Стамбул), 1986. – S. 58; *Türk Ansiklopedisi* (Тюркська енциклопедія) // Bucak (Буджак). – Ankara (Анкара), 1976. – Cilt (Том), VIII. – S. 279.

повідомленням Сіявуша Паши¹ про те, що Польський король² і Дніпровські козаки³ готуються до виходу в Чорне море.

ТУГРА⁴

1. Повідомляю всіх мурз, достойних мужів, офіцерів Буджацьких татар, котрі заслуговують довіри та похвали:
2. до мого Високого та щасливого палацу в Стамбулі прибув посланець від мого Дніпровського намісника, візира Сіявуша Паши⁵, з листом.
3. Той повідомляє мене, що Польський король⁶ зі своїм військом та Дніпровськими козаками⁷ готується до походу з виходом у Чорне море.
4. Задля захисту Дніпровських⁸ земель, а також в інтересах нашої держави, [намісник] просить надати належну допомогу при потребі.
5. Будьте згуртованими, дружними, готовими в разі необхідності служити вірою і правдою за призначенням із усією відповідальністю.
6. Головною підставою цьому є моє розпорядження.

Наказую:

7. Коли отримаєте цей високий ферман⁹ і прибуде до Буджацьких татар посланець згаданого Паши попросити допомоги та забезпечити виконання мого розпорядження, –
8. вирушити всім своїм військом із сильними, хоробрими вояками та об'єднатися з військом Паши¹⁰ в єдину армію, служити за призначенням:
9. захистити Дніпровські землі, чи піти в похід по здобич заради добробуту країни.
9. Але якщо з боку Польщі не буде ніяких військових дій та зазіхань,
10. я не маю наміру карати ляхів. Тому попереджаю: не чинити заходів, які б суперечили мирній угоді¹¹.
11. Ви повинні бути вірними величі, високій честі та славі володаря Високої Порти¹².
12. Гіджрі 1056¹³.

Місце написання *ферману* – Стамбул.

¹Дніпровський намісник султана Ібрагіма (роки володарювання: 1640–1648) в Україні. Також див. прим.5.

²Владислав IV Ваза (пол. Władysław IV Waza; 19 квітня 1595 – †20 травня 1648) – правитель Речі Посполитої, король Польський і великий князь Литовський (1632 – 1648), цар Московський обраний (1610–1613) і титулярний (1610–1634). Син Сигізмунда III Вази й Анни Габсбург. Владислав IV Ваза (19.4.1595–20.5.1648) – король Польщі в 1632–1648 роках (<http://history.franko.lviv.ua/Iv.htm>).

³Йдеться про Запорозьких козаків.

⁴На початку документа каліграфічний, логотипного характеру знак, в якому містяться відомості з родоводу та титулування. Зміст тугри цього документа «Я, Ібрагім-падишах, син Агмед-хана та завжди переможець!». Про тугри кримських володарів докладно див. : *Фаузов Сагид*. Тугри кримського ханського двора XVII – начала XVIII столетий в протоколе и художественной структуре грамот ханов и принцев / *Mapa Mundi*. Збірник наукових праць на пошану *Ярослава Дашкевича* з нагоди його 70-річчя. *Studia in honorem Jaroslavi Daškevyč septuagenario dedicata*. Видавництво М. П. Коць. – Львів ; К. ; Нью-Йорк, 1996. – С. 427–434.

⁵Див. прим.1.

⁶Владислав IV Ваза (див. прим. 18) у 1646 році готуючись до війни з Туреччиною вів таємні переговори з представниками козацької старшини, серед яких був Б. Хмельницький (<http://history.franko.lviv.ua/Iv.htm>).

⁷ Див. прим. 3.

⁸ Йдеться про українські землі.

⁹Указ султана «*fermân-î âlî-şân, fermân-î pâdişâhi, fermân- î hümâyûn, fermân- î celil-ül-kadr vs.*», який видавався у письмовій формі (*Devellioğlu F. a.g.e. – S. 260*).

¹⁰Див. прим. 1.

¹¹Очевидно, йдеться про мирний договір, укладений у 1621 році між Османською імперією та королівством Річ Посполита. *Ferhat Gardaşkanoğlu, Turanlı*. Osmanlı-Ukrayna münasebetleri // *Tarih ve medeniyet*. – Istanbul, 1995 (Mart). – S. 43–45.

¹²Йдеться про султана Ібрагіма (див. прим. 1 с. 60).

¹³За Християнським літочисленням – 1646 рік.

Додаток 4

ЦДДАУ у місті Львові. – Ф. 132. – Оп. 1. – Спр. 126.

Лист австрійського імператора Леопольда I¹
до польського короля Яна III² з привітанням
з нагоди перемоги над турками і татарами.
Оригінал. 1 листопада 1694 року

Леопольд, з Божої ласки навіки обраний, Священний Римський Імператор Германії*, Унгарії³, Богемії⁴, Далмації⁵, Кرواتії⁶, Склавенії⁷, Король, Великий Князь Австрії, Князь Бургундії⁸, Стірії⁹, Каринтії¹⁰, Карніоли¹¹ та Віртемберга¹², Граф Тірольський¹³, Найсвітлішому і Наймогутнішому Володарю, Панові Іоанну Третьому, Королю Польщі, Великому Князю Литви, Русі¹⁴, Прусії, Мазовії¹⁵ та Самогітії¹⁶, Братові й Найдорожчому Нашому Сусідові Вітання і взаємна прихильність, Найсвітліший і Наймогутніший Володарю, Брате і Найдорожчий Сусіде. Успіхам Вашої Світлості у боротьбі проти спільного ворога [османської армії], Ми раді не менш ніж своїм власним, від прийнятого Нами посланця [ми дізналися] і про переможну битву нашої кінноти проти турків і татарів при Тірі¹⁷ та здобуття воєнних трофеїв, які нами були надані Вашій світлості. [Хай будуть] Переможці безсмертними в ім'я Господа, сьогодні святковим богослужінням ми якнайприхильніше виражаємо вдячність Вашій Світлості за успіх і радісне благоденство, і безсумнівно висловлюємо сподівання на відновлення у найближчий час славетного Кам'яця¹⁸. Заради слави Вашої Світлості та Нашої втіхи обіцяємо [Кам'янець] старанно відбудувати, із братерським щиросердям бажаємо могутності, сили і всілякого благополуччя упродовж багатьох років. Видано у нашому місті Відень¹⁹ у перший день листопада тисяча шістсот дев'яносто четвертого року, тридцять сьомого року Нашого римського правління²⁰, сорокового року угорського

¹Леопольд I. (Відень 1640 – Відень 1705), який мав титул імператора Священної Римської імперії, також називався королем Угорщини (1655 – 1705), імператором Австрії (1657 – 1705), королем Богемії (тур. Bohemya) (1658 – 1705) тощо. Він був сином імператора Фердинанда III (Ferdinand). Його західна політика була спрямована на зменшення кількості населення Франції, а на Сході намагався здобути перемогу над Османською імперією. У 1684 році вступив до “Вічної Ліги” (тур. “Kutsal Lig”) і домагався звільнення значної частини території Угорщини, яка знаходилась під пануванням турків. Згодом лише Темешварський регіон (Temeşvar banati) залишився в руках турків (Карловицька угода, тур. Karlowitz = Korlofça antlaşması, 1699). З 1672 року приєднався до коаліції проти Франції. Коли виникло питання щодо Іспанії, став на захист свого сина короля Аршідюка (Arşiduka), таким чином штовхаючи Німеччину до війни у 1702 році (*Türk Ansiklopedisi. Leopold I. – Ankara, 1976. – Cilt, XXIII. – S. 9.*)

²Ян III Собеський (1629–1696), польський полководець, з 1674 р. – король Польщі (*Крип'якевич І. Історія України / І. Крип'якевич. – Львів, 1990. – С. 360.*)

³Йдеться про Угорщину.

⁴Йдеться про Чехію.

⁵Головно, йдеться про територію Хорватії.

⁶Долмація і Кroatія – це нинішня Хорватія. Ці країни тоді входили до складу до складу названої імперії, як окремі землі.

⁷Йдеться про Словенію.

⁸Нинішня Північна територія Франції.

⁹Нинішня Штирія – західна частина Австрії.

¹⁰Імовірно йдеться про Коринф.

¹¹Назва одного з князівств.

¹²Теперішня назва Юртенберг – територія південно-західної частини Німеччини

¹³Нині гірська частина Австрії на кордоні із Швейцарією.

¹⁴Йдеться про Україну.

¹⁵Північна території Польщі.

¹⁶Назва одного з князівств.

¹⁷Назва давньогрецької колонії, яка заснована у VI ст. до н. е. на західному березі Дністровського лиману. Нині м. Білгород-Дністровський (*Крип'якевич І. Історія України / І. Крип'якевич. – Львів, 1990. – С. 360.*)

¹⁸Кам'янець-Подільський.

¹⁹Столиця Австрії.

²⁰1657 року.

правління²¹ і тридцять дев'ятого – богемського²².

Вашій Світлості

Добрий брат і сусід

Леопольд

Підпис

Leopoldus Divina favente clementia electus Romanorum Imperator Semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclaveniae, Rex, Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Styriae, Carinthiae, Carniolae et Wirtembergae, Comes Tyrolis, Serenissimo et Potentissimo Principi Domino Ioanni Tertio Regi Poloniae, Magno Duci Lithuaniae, ac Russiae, Prussiae, Massoviae, Samogitiaeque Fratri ac Vicino Nostro charissimo Salutem ac mutuam benevolentiam Serenissime et Potentissime Princeps Frater et Vicine charissime. Successibus Serenitatis Vestrae contra communem hostem, non minus laetamur ac propriis, ideoque acceptissimus Nobis fuit nuntius, quem de felici Equitatus Sui adversus Turkas et Tartaros ad Thyram conflictu et reportato spolio Nobis Serenitas Vestra impertita est. Immortales eo nomine Triumphatori Deo, Solenni ritu hodie persolvimus gratias, Serenitati autem Vestrae de iucunda eventus istius faustitate amicissime gratulamur, et indubiam spem concipimus eam propediem gloriosa Cameneci reductione cumulandam esse. Quod dum pro Serenitatis Vestrae gloria et solatio nostro exire novimus, Eandem in plurimos annos bene valere et omnigena frui felicitate fraterno animo, exortamus. Datum in Civitate Nostra Viennae die prima Novembris anno millesimo sexcentesimo nonagesimo quarto Regnorum Nostrorum Romani trigesimo Septimo Hungarici quadragesimo Bohemici vero trigesimo nono.

Serenitatis Vestrae

Bonus frater et Vicinus.

Leopoldus

*Основа Священної Римської імперії (962–1806) була закладена Карлом Великим (742–814, з 768 року франкський король, засновник династії Каролінгів), яка займала значну частину території колишньої Римської імперії, яка занепала 401 року н. е., а в 473 році остаточно перестала існувати. У 800 році н. е. в Римі К. Великого був коронував у Латеранській церкві папа Лев III, короною “Римських імператорів” (*Крип’якевич І. Історія України / І. Крип’якевич. – Львів, 1990. – С. 313; Історія середніх віків / За редакцією Ф. Колесницького. – М. ; 1986. – С. 46).*

Додаток 5

ЦДІАУ у місті Львові. – Ф. 132. – Оп. 1. – Спр. 12.

Лист

Богдана Хмельницького з табору під Львовом до Магістрату з повідомленням про захоплення місті Кракова військами шведського короля, про союз Запорозького війська з Росією та Швецією

МОЇМ ЛАСКАВИМ ПАНАМ МАГІСТРАТОВИМ

І ВСІМ ГРОМАДЯНАМ МІСТА ЛЬВОВА ВІДДАТИ НАЛЕЖИТЬ

Богдан Хмельницький³, Гетьман Війська Запорозького, Вам львів'янам, з ласки Бога

¹З 1655 року.

²З 1658 року.

³ Хмельницький Богдан Зіновій (близько 1595–1657), гетьман війська Запорозького (1648–1657 роки), засновник Української козацької держави (*Крип’якевич І. Історія України. – Львів, 1990. – С. 346).*

Найвишого вас обнявши, вельми сам дивуюся: чи на короля Казимира¹ оглядаюся, але про те не знаєте нічого, що найшов собі дорогу король його милість шведський², щоби опанувати Краків³, а зі мною братерство заключив; заключивши з ним певні умови, на чому король його милість шведський, має диспонувати, про ті речі ми змовилися, аби вовк був ситий і коза ціла. Та супроти Християнства нашого, бажаю того, як це розумію, що король шведський, цар його милість московський⁴, упродовж кількох літ зв'язавшись з нами, козаками, упевненим союзом⁵, всі тепер на Польщу наступили, але ми з тими трьома народами⁶ вже йому Господь подав до його диспозиції, хай тримає, а що нам Господь допоміг України своєї руської знати, при тому стою. Від його милості Гродзичького⁷ того вимагаю, аби його милість пан Гродзичький, нічого не лякаючись, хотів зі мною, як з давнім приятелем, особисто зустрітися, де про більші справи, особисто з його милістю побачившись, певнішу реляцію зі собою вчинимо. З чого хай би Бог був прославлений, люди убогі хай би веселилися. При тому дай боже вашмостям доброї ночі.

Дано з Табору (дати немає)

Вашмостям усього добра бажаючий Рукою своєю.

Оригінал (встановлена дата: 19 травня 1655 року)

Додаток 6

ЦДІАУ у місті Львові. – Ф. 132. – Оп. 1. – Спр. 256. – Арк. 1–2.

З оригіналом згідно

Лист

**Басараби Матвія до Кемени Івана про розташованість
війська Богдана Хмельницького і татарських військ.**

Переклад українською мовою, фрагмент (27 липня 1652 року).

Tergovista, 27 липня 1652 року

МАТВІЯ БАСАРАБА ДО ІВАНА КЕМЕНЯ

Вістки жадаєте від мене про те безконечне весілля⁸, про його час і певність. Хоча й нас є чутка про се, все – таки нам не відомо, бо нам не дано до відомости. Про козацького гетьмана⁹ зачуваємо так, що він посунув ся на своє місце вкупі зі своїми козаками; також і Татаре сидять у Крими, а Бучацькі¹⁰ та й з других околиць Татаре сидять також на своїх

¹Йдеться Яна II Казимира (роки правління: 1648–1668) з династії Ваза, сина Жигмонта III. Посів престол після смерті свого брата, Владислава IV.

²Карл X Густав (1622–1660), шведський король 1654–1660 роки; з 1648 року – генералісимус шведської армії (*Крип'якевич І. Крип'якевич І. Історія України / І. Крип'якевич. – Львів, 1990. – С. 349*).

³Визначний адміністративний та культурний центр Польщі.

⁴Олексій Михайлович (1629–1676) – російський цар з 1645 року. За часів його правління Московській державі була встановлена абсолютна монархія (*Крип'якевич І. Назв. пра-ця. – С. 349*).

⁵Йдеться про союз, який був укладений за рішенням Переяславської ради у 1654 році між Україною та Росією. Історик Ю. Мицик у своїй праці щодо джерелознавчого дослідження цієї проблеми зазначив: “Договору 1654 р. не існувало у звичайному для дипломатичної практики вигляді”. На думку дослідників, не зберігся остаточний текст “договору”, підписаного обома, на той час незалежними, державами (*Мицик Ю. Джерелознавчі студії з історії Переяславської ради 1654 р. // Україна та Росія: проблеми політичних соціокультурних відносин. – К.: 2003. – С. 523–565*).

⁶Йдеться про українців, поляків та росіян.

⁷Магістрат міста Львова і до кого в тому числі адресований цей лист.

⁸Йдеться про війну.

⁹Богдана Хмельницького.

¹⁰Назва (тур. Висак, румун. Bugeac), південної частини Бессарабії, яка охоплює області Ізмаїл, Кагуль, Джетаті Алба (Аккерман) та Тігхину (Бендер). Ці землі, які лежать між річкою Дунай, Чорним морем та річкою Дністер, умовно простягаються аж до річки Прут. Після того, як у XV та XVI століттях Буджак було відокремлено від Богдану, його приєднали до Османської імперії, і до XIX століття він залишався під владою османів. А татари, які розташовувалися в зазначеному регіоні називалися “Буджацькими татарами” (тур. Bucak Tatarları). Див. *Islam Ansiklopedisi. Bucak. – Eskişehir / Türkiye, 1997. – Cilt, II. – S. 742–747*.

місяцях, але про Алі Ага, що Бучацьким розказує¹, кажуть, що зі своїми Татарами хоче під Галецем² таборувати.

Від хана³ прийшов до нас чоловік, через котрого хан грозить нас дуже за те, що в нього або поміж Татарвою перебували якісь польські пани та паничі, що відті втікали, та так жадає від мене й також від Василя⁴ (бо й на його сердитий), аби ми їх схопили та йому передали. Але се таке, як байка про вовка й барана, де вовк докоряє сему, чому зкаламутив йому воду. Сих Поляків, що втікали, було щось шістьох, самих передних мужів, між ними син Потоцького⁵, внук Калиновського⁶ і т.д.

*Стаття: надійшла до редакції 15.10.2010
прийнята до друку 15.11.2010*

ARCHIVAL DOCUMENTS IN TERMS OF THE HISTORY OF UKRAINE PROBLEMS OF THE STUDY METHODOLOGY

Ferhad Turanly

*National University of Kyiv-Mohyla Academy,
Department of General and Slavic linguistics,
Faculty of Humanities, The center of Oriental studies,
2, H. Scovoroda Str., corpus 3, room 201, Kyiv, Ukraine, 04070,
tel.(044) 425 60 75, e-mail: turanly@yahoo.com*

The study considers the needs of the development of a corresponding study methodology with the purpose of providing a thorough working with archival documents, in particular those in the Osman Turkish language. An adequate translation of such documents into Ukrainian and their interpretation is important demonstration of the objective highlighting of the history of the Ukrainian-Turkish relations in the Cossack period.

Key words: archival documents, the Osman Turkish language, Arabic writing, methodology, a concept of the Ukrainian oriental studies.

---

¹Накази віддас.

²Ймовірно йдеться про місто Галич.

³Йдеться про відомого кримського володаря Іслама Гірая III (роки правління: 1644–1654 роки).

⁴Можемо припустити, що йдеться про полковника ніжинського (1655–1656, 1659–1663), який зіграв значну роль у повстанні проти гетьмана Виговського у 1659 році. Був страчений Брюховецьким після Чорної Ради 1663 року (*Крип'якевич І. Історія України. – Львів, 1990. – С. 348.*)

⁵Див. прим. 6.

⁶Гетьмани польського війська, представники магнатського роду, які потрапили у полон під час переможних битв козацького війська під проводом Б.Хмельницького на Жовтих водах та під Корсунем 16 і 26 травня 1648 року (*Крип'якевич І. Історія України. – Львів, 1990. – С. 130, 172.*)

АРХИВНЫЕ ДОКУМЕНТЫ К ИСТОРИИ УКРАИНЫ: ПРОБЛЕМА МЕТОДОЛОГИИ ИССЛЕДОВАНИЯ

Ферхад Туранлы

*Национальный университет “Киево-Могилянская академия”,
кафедра общего и славянского языкознания
факультета гуманитарных наук, Центр востоковедения,
ул. Г. Сковороды, 2, корпус 3, комн. 201, Киев, Украина, 04070,
тел. (044) 425 60 75, e-mail: turanly@yahoo.com*

Рассмотрена необходимость разработки соответствующей методологии с целью тщательной обработки архивных документов, в частности на османско-тюркском языке. Адекватный перевод документов на украинский язык и их толкование является важным свидетельством объективного освещения истории украинско-турецких взаимоотношений казацкого периода.

Ключевые слова: архивные документы, османско-турецкий язык, арабское письмо, методология, концепция украинского востоковедения.